

Botkarren in de Wynstok - de geschiedenis van Oudkerkhof 7

Met de aankoop en restauratie van Oudkerkhof 7 door Stadsherstel Utrecht heeft het pand, dat lang een bijna aan het oog onttrokken bestaan leidde, een veel levendiger uitstraling gekregen. Niet alleen is het gevelbeeld opgeknapt, ook worden de verdiepingen en de kap in de avonduren verlicht. Hierdoor is het interieur vanaf het stadhuisplein zichtbaar en schemert een deel van de lange geschiedenis die het pand herbergt door naar de buitenwereld. Binnen biedt het designcafé jonge Nederlandse modeontwerpers een kans om met subsidie van de gemeente ontwerpen te realiseren en verkopen. Maar wat speelde zich in vroeger tijden achter de gevel af en waar komt de naam De Fransche Wynstok vandaan?

Mascha van Damme

Vis en wijn

Het Oudkerkhof behoort tot de oudste straten van Utrecht. Naast de immuniteit van Sint Maarten, het kerkelijk centrum van de Dom binnen de oude muren van het Romeinse castellum, lag daarvan gescheiden door een gracht het Oude Kerkhof. Bewijs dat hier daadwerkelijk doden werden begraven, werd geleverd in 1977 toen opgravingen christelijke begravingen aan het licht brachten uit de periode 690-780.¹ Vanaf de vroege middeleeuwen werden om de hoek langs de Oudegracht de vismarkt en de wijnmarkt gehouden. Het Oudkerkhof zelf en de straat achter het stadhuis maakten eveneens onderdeel uit van het marktgebied. Aan de zuidzijde van het Oudkerkhof werd begin zestiende eeuw het voorste deel van het huidige pand opgetrokken, op een gemetselde middeleeuwse kelder met tongewelf, die behoorde tot een ouder huis met een houten voorgevel. Het nieuwe bakstenen huis telde twee bouwlagen en een zolder onder een houten kap. Nog altijd zijn in het voorste deel elementen te vinden, die waarschijnlijk dateren uit bouwtijd. De vloer van de verdieping rust bijvoorbeeld op een samengestelde balklaag van grote moerbalken en kleine kinderbinten. De moerbalken worden ondersteund door sleutelstukken met een peerkraalmotief, een decoratie die tot in de eerste helft van de zestiende eeuw werd toegepast. De eiken spanten van de sporenkap zijn voorzien van gekraste telmerken om de geprefabriceerde elementen op de bouwplaats op de juiste manier en in de juiste volgorde in elkaar te kunnen zetten, op een traditionele manier met houten pengatverbindingen.

Het pand bood destijds niet, zoals nu het geval is, uitzicht over een plein, maar keek uit op een imposante rij stenen huizen, waar vanaf de Oudegracht achtereenvolgens het huis Groot Hasenberg, een huis zonder naam, de Hartshoorn en vanaf 1561 ook de Stadskelder deel van uitmaakten. In de kelder van dit pand, ook wel Klein Hasenberg genoemd, konden tot ver in de zeventiende eeuw burgers gevangen of in 'gijzeling' gehouden worden. Later kreeg het een vriendelijker bestemming als wijnhandel. De Stadskelder stond op de hoek van de Korte Minrebroederstraat, destijds een smalle straat achter het stadhuiscomplex. Recht tegenover deze straat vormde een steeg, de Kleine Gang, tussen de houten huizen langs de zuidzijde van het Oudkerkhof de rechtstreekse verbinding met de Vismarkt.²

Over wat zich in deze periode in het huis aan het Oudkerkhof afspeelde en wie zich er ophield tasten we nog in het duister. De eerste schriftelijk vermelding dateert uit 1698 en licht een tipje van de sluier op.³ Het pand wordt dan door Jacob de Vry, van beroep oudt-raedt der stad Utrecht, verhuurd aan Isack van Gelder. De 'huysinge en erve, synde een tapstede' draagt de naam De Wynstock. Het interieur van de tapstede is uitgebreid met een eiken trap op de begane grond en blauwe tegels langs de wand, die traditioneel rond de stookplaats in de keuken werden gebruikt. Ook het uitzicht heeft veranderingen ondergaan: het dertiende-eeuwse huis Groot Hasenberg is verbouwd en samengetrokken met het pand erachter aan het Oudkerkhof, samen voorzien van een brede, klassieke zijgevel met pilasters.

Dobbelplaatsen voor botkarren

In 1757 blijkt de Wynstok, nu aangeduid als herberg, voor een periode van negen jaar en een jaarlijks bedrag van 240 gulden te worden verhuurd aan Engel Preyer.⁴ In de verhuurakte is

¹ Penders, huizen binnen de singels, deel B, p. 135.

² Van der Monde in UDS.

³ HUA 34-4, Notarissen in de stad Utrecht 1560-1905, inv. U115a002.

⁴ HUA 34-4, inv. U174a015.

opgenomen dat de huurder geen muziekinstrument mag bespelen. Als het contract zes jaar later opnieuw bekrachtigd wordt, geldt het muziekverbod niet alleen de huurder zelf, maar wordt geëist "niet op kermis of andere tijden op den fiool of andere instrumenten te laten speelen, alsoo den verhuurder sulx niet begeerd". Deze verhuurder was Cornelia Penning, weduwe van Jan Oosterbeek. Een jaar later dient zij het verzoek in om huis de Wynstok te beheren, daarop een lening af te sluiten, schulden te voldoen en haar een plaats in een gasthuis te bezorgen. De nieuwe eigenaar Bernardus Hofsmid verkoopt herberg De Wynstok in 1761 per openbare verkoping aan Anthony Smit.⁵ Hiervoor moet hij wel goedkeuring vragen aan zijn drie kinderen, de wettelijke erfgenamen. De herberg blijft verhuurd aan Engel Preyer aangezien de contractperiode van negen jaar nog niet is verstreken.⁶ In de verkoopakte wordt vermeld dat 'de huysinge open tot de botkarren heeft' en dat zij er hun "dobbelpplaats" hebben. Het gaat vermoedelijk om karren waarmee bot – een soort platvis – werd aangevoerd, die misschien in verband met de vismarkt om de hoek op het erf van herberg gestald moesten worden.

Misschien vormde dat de aanleiding om de herberg naar achteren toe uit te breiden. Het achttiende-eeuwse deel krijgt een iets hogere kelder met een trap op de overgang van het oude naar het nieuwe deel, en een eenvoudige schouw. Het verschil in vloerniveau op de begane grond moet met twee treden worden overbrugd. De huidige tuitgevel met vlechtingen aan de achterzijde stamt uit dezelfde verbouwingsperiode. Over deze verbouwing is in schriftelijke bronnen niets teruggevonden en daarom niet precies te dateren.

De Wynstok wordt in 1792 door de nieuwe eigenaar Thomas Dionisius Pauw verhuurd aan Jan Esser. Een contract uit 1803 dwingt Pauw een jaar later tot openbare verkoping als blijkt dat hij de rente en het restant van de aflossing niet op tijd kan voldoen. Zijn bezit wordt verkocht aan huurder Jan Esser, die het goed, ditmaal voor het eerst, het jaar erop verkoopt aan Willem Tyssen voor een bedrag van 3990 gulden.⁷ In de koopakte wordt de herberg voor het eerst De Fransche Wynstok genoemd. Binnen moeten nog steeds de plaatsen van de botkarren 'verdubbeld' worden. De eerste botkar dient volgens de koopakte voor de deur van het pand te staan.

Van herberg naar koffiehuis

In de Napoleontische tijd, wordt de wijk rondom het Oudkerhof, sinds 1795 Vrijheidsvaandel genaamd, aangeduid met de letter F en het huis met nummer 88. Ook worden de volkstellingen ingevoerd. Bij de volkstellingen in 1824 wordt bij Wijk F88 een zekere Antonie Petert vermeld, van beroep 'tapper'. In 1830 wonen kastelein Daniël van Zadelhof, zijn vrouw, hun zoon en een dienstmeid in het inmiddels tot Oudkerkhof 7 ongenummerde pand. In 1832 is Dirk opgevolgd door zijn zoon Daniël, van beroep herbergier. In 1840 komt Jan Verkerk in beeld. Jan is van beroep koffiehuisouder, op dat moment 57 jaar oud en getrouwd met de rooms-katholieke Hendrika van den Akker uit Houten. Zij is pas 35 en heeft een 16 jarige dochter uit een eerder huwelijk, Geertruida van den Akker. Vier kinderen uit het nieuwe huwelijk wonen ook in het huis aan het Oudkerkhof: Anna, de oudste, is dan zeven en de jongste, Jan, net twee. Daartussen zitten Johannes Jacobus (1834) en Maria (1836). Het is een drukke boel in huis, want nog datzelfde jaar wordt dochter Adriana Hendrika geboren, twee jaar gevolgd door Cornelia Johanna. In 1844 krijgt het stel nog een dochter, Johanna Louisa. Met zoveel kinderen werkt het geen verbazing dat ook een dienstbode onderdak heeft in het huis.

Ergens tussen 1850 en 1859 komt Jan te overlijden en moet zijn weduwe het bedrijf alleen voortzetten. Haar dochter Maria is dan inmiddels op 21-jarige leeftijd overleden (1857), en dochter Adriana wordt slechts 19 jaar oud. In 1881 verlaat de jongste dochter Johanna Louisa het ouderlijk huis en komt er aan het 'tijdperk Verkerk' een einde.

De uit Hilversum afkomstige Cornelis Ruiters en zijn vrouw nemen het pand over. Hij is wederom werkzaam als tapper, maar niet voor lang. Het jaar erop betreft koffiehuisouder Eggo Kock het pand samen met zijn vrouw Mijntje.

De markten maken aan het eind van de negentiende eeuw plaats voor winkels. Ruim 175 winkeliers bevolken het gebied rondom het stadhuis. De fameuze patissier Noteboom, dan

⁵ HUA 34-4, inv. U174a017.

⁶ HUA 34-4, inv. U224a004.

⁷ HUA 34-4, inv. U263a008.

nog aangeduid als broodbakker, voegt in 1881 de twee buurpanden samen tot Oudkerkhof 9 en neemt in het verbouwde pand zijn intrek. Wellicht geïnspireerd door de buurman waagt het echtpaar Kock zich ook aan een verbouwing. Zij laten de voorgevel vernieuwen en een nieuwe pui met veel glas plaatsen. Om deze te ontlasten wordt een 31 kilo zware ijzeren balk in de gevel opgenomen. Haar huidige aanzien heeft het pand grotendeels aan deze verbouwing te danken, behalve dat het middelste raam destijds toegang gaf tot de ruimten op de begane grond en de deur rechts tot de gang naar de woning erboven. Het echtpaar Kock heeft geen kinderen, maar neemt een dienstbode en een bediende in huis en verhuurt een deel van de kamers aan uit Duitsland afkomstige theologiestudenten of, zoals in 1885, aan een hulpapotheker. Het stel wordt in 1892 opgevolgd door koffiehuisouder H.G.L. Aders met zijn vrouw. Ook zij verhuren kamers aan inwonende personen, waaronder achtereenvolgens een eerste luitenant infanterie, een luitenant te paard en verschillende (handels)reizigers. Na de dood van Aders zet zijn weduwe Aders-Spiecker de zaak nog 8 jaar lang in haar eentje voort om het koffiehuis uiteindelijk in 1911 van de hand te doen aan Joh. A Uiterwaal.

Een tijdperk komt ten einde

Na een periode van ruim twee eeuwen wordt in 1917 gebroken met de traditie van herberg/koffiehuis. De behanger en stoffeerder Hendrik Gerard de Klerk vestigt zich in het pand. Om de verdieping beter geschikt te maken voor de opslag van zware spullen, wordt de vloerbalken verstevigd met een ijzeren onderslag. Tot ver in de jaren zeventig houdt de meubelfirma H.G. de Klerk en zoon stand en verandert er weinig aan het pand. In 1961 is wel een plan ingediend om de pui te veranderen in een grote ruit, omgeven door een natuursteenbekleding met Serpentino, maar om onduidelijke redenen wordt dat aan de kant geschoven. De rest is geschiedenis; de meubelfirma Van Meeuwen betreft het pand, die het uiteindelijk verkoopt (?) aan Stadsherstel.

Bronnen en literatuur

Utrechts Documentatie Systeem (UDS) – www.documentatie.org

Het Utrechts Archief (HUA)

HUA – beeldbank

HUA - bevolkingsregister

HUA – notariële akten

Dolfin, Marceline J. & E.M. Kylstra & Jean Penders, *Utrecht, De huizen binnen de Singels* (De Nederlandse Monumenten van Geschiedenis en Kunst, deel IIIB), 's-Gravenhage 1989

Monde, Nicolaas van der, *Geschied- en oudheidkundige beschrijving van de pleinen, straten, stegen, waterleidingen, wedden, putten en pompen der stad Utrecht*, Zaltbommel 1971 (herdruk uitgave Utrecht 1844-1846)

Afbeeldingen

1- Gezicht op de zijgevel van het stadhuis aan het Oudkerkhof te Utrecht, bestaande uit Groot Hasenberg (met pilastergevel), De Hartshoorn (lage trapgevel) en de Stadskelder, het hoekhuis aan de Korte Minrebroederstraat, 1810-1824 (HUA 37847)
Litho door A. Wouters ca. 1857 vervaardigd naar een tekening van J. van Liefland uit ca. 1820, afkomstig uit zijn boek *Utrechts Oudheid*, uitgegeven in 1857.

2- Tekening van P. Vlaanderen uit 1841 van de zijgevel van het stadhuiscomplex aan het Oudkerkhof te Utrecht, bestaande uit (van links naar rechts) de huizen Hasenberg, een naamloos huis, de Hartshoorn en de Stadskelder. (HUA 31324)

3- Catalogusnummer 123658 (1870 – 1891)

Beschrijving Gezicht op de voorgevels van de huizen Oudkerkhof F 86 en 87 te Utrecht.

N.B. Het adres Oudkerkhof F 86/7 is in 1890 gewijzigd in Oudkerkhof 9.

De huizen zijn ca. 1891 verbouwd en samengevoegd tot het adres Oudkerkhof 9, de befaamde patisserie lunchroom Noteboom aan het Oudkerkhof, die volgens een

uithangbordje al sinds 1748 in bedrijf is, maar waarschijnlijk niet al die tijd hier gevestigd is geweest, aangezien het pand volgens het bevolkingsregister tussen 1860 en 1879 in gebruik is bij een grutter of kruidenier.

4- bouwtekening Oudkerkhof 7, 1882.

Verder – foto's ex- en interieur